

АНТРОПОГЕННИ ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРСИ В ОБЩИНА САМОКОВ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА АЛТЕРНАТИВЕН ТУРИЗЪМ

докт. Вася Янева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Увод

Туристическото развитие на община Самоков се обуславя от наличието на благоприятни туристически ресурси за различни видове туризъм, функционираща туристическа материално-техническа база и по-голям или по-малък постоянен туристопоток.

Общината се характеризира с ярко изразен двусезонен туризъм – висок зимен ски туризъм и двойно по-нисък летен планински туризъм, като основната част от нощувките (с преобладаващ процент на чужденците) се реализират в националния курорт Боровец, докато в селата преобладават посещенията от българи. Броят на нощувките, реализирани в град Самоков е незначителен (Табл. 1 и 2).

При разглеждането на трите зони се наблюдава ръст, като при зона „Боровец“ е удвоен ръстът на нощувките, зона „Селата“ имат ръст от 23%, което потвърждава устойчивата тенденция на по-големия интерес към селския и алтернативен туризъм с фокус върху местата за настаняване в селата на община Самоков, а пандемията засили този ефект. Най-нисък е ръстът в зона „Самоков“ – 13%. Най-силният месец от сезон зима в зоните „Боровец“ и „Селата“ е месец февруари, докато за зона „Самоков“ това е месец януари.

Таблица 1. Разпределение на броя туристи и нощувки по месеци в
община Самоков през 2022 г. (хил)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Туристи	33,7	34,6	26,6	12,5	9,5	16,2	18,3	19,8	15,3	14,7	11,9	24,1
Нощувки	115,2	129,6	85,3	29,2	17,6	34,7	51,3	61,6	31,7	25,5	19,9	54,5

Източник: Община Самоков

Таблица 2 Разпределение по показател нощувки в зони „Самоков”, „Селата” и „Боровец“ през сезон зима, декември-март 2021-2022 г.:

	Боровец	Самоков	Селата	Общо
декември	43825	1749	7699	53273
януари	104430	2573	8229	115232
февруари	117774	1227	10563	129564
март	74966	1634	8651	85251
ОБЩО	340995	7183	35142	383320

Източник: Община Самоков

Необичайната обстановка вследствие на пандемията доведе като цяло до спад на традиционното присъствие на чужденци в района през в последните два зимни сезона спрямо предходни години. За сезон 2019/2020 българите са с 9,42% по-малко от чужденците; докато за сезон 2020/2021 българите са с 465% повече от чужденците, а през сезон 2021/2022 българите са с 127% повече. Забелязва се, че тенденцията е положителна към покачване на броя на чуждите туристи (Табл.3).

По-нататъшното развитие на туризма в общината не може и не бива да разчита повече само на зимния планински ски туризъм. Причините за това са разнопосочни и трябва да се търсят в промените, които през последните години настъпиха и ще продължат да настъпват в глобалния туризъм. На първо място, това са видимите вече климатични промени, които удрят най-силно именно зимните видове туризъм – скъсяване на снежния сезон, липса на сняг, издигане на горната граница на постоянната снежна покривка с около 200 м и др. В резултат на това редица швейцарски и френски зимни курорти прекратиха тази година своята дейност (<https://businessnovinite.bg>svjat>). Други промени касаят увеличаване на разходите за предлагане на висококачествени туристически продукти, засилващата се конкуренция, промени в глобалните туристически пазари, промени в предпочитаните от туристите дейности, промени в сезонността, промени в туристическите дестинации и пр.

Всичко това поставя пред съществуващите туристически дестинации предизвикателството за своевременно адаптиране на техния туристически продукт (Алексиева, Стамов, 2005). Особено силно това се отнася до зимните туристически дестинации, които на фона на намаляващите туристи и приходи (поради промените в климата) трябва да се постараят да компенсират тези загуби с алтернативни туристически продукти, базирани на други ресурси и атракции. Една от възможностите, недостатъчно използвани досега в община Самоков, са нейните антропогенни рекреационно-туристически ресурси.

Таблица 3. Динамика на броя чужденци през зимния туристически сезон

Брой туристи чужденци, декември - март	2019/202 0	2020/202 1	2021/202 2	2022/202 1 към 2019/202 0 %	2022/202 1 към 2020/202 1 %
Албания	129	58	183	42	216
Белгия	319	81	247	-23	205
Великобритания	24044	187	19722	-18	10447
Германия	581	258	466	-20	81
Гърция	3083	562	1699	-45	202
Израел	3323	222	2011	-39	806
Ирландия	1843	46	1698	-8	3591
Испания	198	77	149	-25	94
Италия	199	146	213	7	46
Кипър	358	31	261	-27	742
Косово	558	501	742	33	48
Нидерландия	453	68	323	-29	375
Полша	190	99	148	-22	49
Румъния	3317	5854	5249	58	-10
Русия	1387	253	1527	10	504
САЩ	293	97	221	-25	128
Северна Македония	8656	851	3368	-61	296
Сърбия	2617	710	1384	-47	95
Турция	1341	159	328	-76	106
Украйна	432	347	311	-28	-10
Франция	504	328	447	-11	36
Чехия	75	261	84	12	-68
Швейцария	80	52	55	-31	6
Други	2605	925	1539	-41	66
ОБЩО	56585	12173	48725	-14	300

Източник: Община Самоков

Антропогенни туристически ресурси в община Самоков

Средища на културното развитие и духовното обогатяване на населението в община Самоков са читалищата, библиотеките, художествената галерия, историческият музей, манастирите, църквите, културно-историческите паметници и др. В Самоковска община са декларирани и обявени 126 паметника на културата, от които 71 в град Самоков, 36 в Боровец и 19 в селата. От всички тях тринадесет са с национално значение – 11 в Самоков и два в Боровец (Митрева, Николов, 2018). От 2013 г. историческата зона „Старият Боровец“, която е част от курортния комплекс, е със статут на групов архитектурно-строителна културна ценност с национално значение. Като приоритетни с най-голямо културно-историческо наследство се определят следните обекти: комплекс „Бельова черква“ (църква „Рождество Богородично“), църква „Въведение Богородично“ („Долномахаленска църква“), Девически метох с църква „Покров Богородичен“, църква „Успение Богородично“ („Митрополитска църква“), църква „Свети Никола“, църква „Преображение Господне“ – к. к. Боровец, Синагога, „Сарафска къща“, Исторически музей, читалище-паметник Отец Паисий, Байракли джамия, Голямата чешма (чешмата с обицата), професионална гимназия „Константин Фотинов“, училище „Св. св. Кирил и Методий“, графична база – „Есова къща“, „Басова къща“, „Кокошкова къща“, „Образописова къща“, средновековна крепост „Шишманово кале“, исторически паметник „Кръста“, историческа местност „Карагьол“.

Посредством поддържането и популяризирането на значимите за общината културни ценности и обекти се постига и съхранение, както на местната, така и на националната идентичност, което ще допринесе и за развитието на културния туризъм. Идеята е да се изгради устойчива духовна и материална база с възможност всяко следващо поколение да надгражда. Необходимо е да бъде поставен съществен акцент върху това, че културно-историческото наследство предоставя ресурс на различни нива, включително и на икономическо.

В община Самоков реализират дейността си 26 читалища, от които четири в общинския център и двадесет и две – в селата. Те развиват културна и просветна дейност чрез изпълнение на годишните културни програми. Към всички читалища се организират и самодейни състави, клубове и школи с различна насоченост. От изключително значение са читалищните библиотеки, тъй като в повечето села те са единствената алтернатива за разнообразяване на живота на местното население. Читалищните институции съхраняват народното културно наследство и са значим източник на познания и културна просвета. Стремешът е да се развиват в зависимост от съвременния начин на живот, налагайки ново осмисляне на дейността си, като традиция и съвременна практика.

Читалище-паметник „Отец Паисий“ е най-старата културна институция в град Самоков, като е осветено на 23 декември 1923 г. Най-ранни сведения за „стая за четене“ към библиотеката на училището има от XVII в., а печатът на читалището е от 1859 г. (Митрева, 2003). В него се развиват различни дейности – детски фолклорен състав, състав за народни танци „Рилски ритми“, театрален състав, състав за стари градски песни, дамска вокална група, детски танцов състав и библиотека.

Историческият музей в Самоков събира, опазва, документира и популяризира богатото културно-историческо наследство на Самоков и региона. Основната мисия на музея е опазване на местната идентичност и саморазбирането на самоковци за уникалност и изключителност, базирани на богата история и принос в националната култура. Културно-историческото наследство е представено в няколко тематични композиции. Археологически находки илюстрират хилядолетни металургични традиции. Действащи макети на пещите за топене на желязо, наричани „видня“, и на механичните чукове – „самокови“, онагледяват произхода на името Самоков. Занаятите през Възраждането – абаджийство, златарство, грънчарство, медникарство, са илюстрирани с образци и инструментариум. Рядък занаят е бил обработката на полускъпоценни камъни по антични мостри – антикарство. Интересен е фактът, че в средата на XIX в. в Самоков е открита стъкларска фабрика, в която работели майстори от Карлсбад и Карлови Вари в Чехия (Христовска Н. и др., 2012).

Обновената **Художествена галерия** в Самоков носи името на видния самоковски художник и изследовател на културното наследство на града проф. Васил Захариев. В художествената галерия на Самоков се представят колекциите от художествени произведения, както и юбилейни изложби на известни самоковски художници – Слави Генев, Наум Хаджимладенов, Васил Захариев, Христо Йончев-Крискарец, Александър Миленов и др. (Темелски, 2000).

Множеството църкви на територията на общината са доказателство за богатото духовно наследство, което Самоков носи през вековете. Деветнадесет църкви са обявени за паметници на културата. Според Христовска и др. (2012) сред тях по-важни са:

► **Бельова църква.** Бельова църква е най-старият християнски храм в чертите на града. Тя лежи върху основите на късноантична базилика от IV-VI в. Носи името на болярина Бельо, който според преданието я е съградил около 1389 г. Стенописната украса, както и част от иконите, са дело на Никола Образописов с помощници Димитър Христов и Христо Зографски. Иконостасът е изработен от известни самоковски дърворезбари, като Стойчо Фандъков (Митрева, 2003).

► **Митрополитската църква „Успение на прсв. Богородица”** е седалище на митрополита на Самоковска епархия. Тя е построена през 1712 г., като част от големите икони са изработени в Света гора. След второто голямо преустройство на църквата иконостасът бил разширен от майстор Атанас Теладур, а иконите са от Димитър Зограф, Захари Зограф, Иван Иконописец, Никола Образописов и други представители на Самоковската художествена школа (Христовска и др., 2012).

Долномахаленската църква „Въведение Богородично“ е най-малката от действащите самоковски църкви.

Байракли джамия е отворена като музей. Реставриран паметник на културата, тя е единствената запазена джамия от времето на османското владичество.

Автентичният архитектурен комплекс на **Девическия манастир „Покров Богородичен“** датира от XVIII и XIX в. Манастирът е основан през 1772 г. от Баба Фота на мястото на Хилендарския метох.

„Голямата чешма е паметник на културата, обществена сграда от XVII в. в османски имперски стил. Тя е построена като благотворително заведение от управителя на султанската кухня около 1660 г. Тази площадна чешма има богата каменна пластика – уникална обеща, фонтан, къщичка за птички и др. По дървени тръби бил каптиран извор с вкусна и студена вода. Оттам и легендата, че който пие вода от чешмата, ще остане завинаги в града.“(Митрева, 2003).

Къщи в град Самоков (Темелски, 2000)

► **Сарафската къща.** Най-голямата възрожденска запазена къща в града, собственост на фамилията Арие, днес паметник на културата с национално значение към Министерство на културата. С уникални фрески и резбовани тавани, помещения за работа, жилищни стаи, баня и складови помещения .

► **Доспевската къща** е принадлежала на семейството на видния самоковски зограф Димитър Христов Зограф. В двора е запазено ателието му от 1848 г.

► **Есовата къща** е архитектурен паметник от късното Възраждане. Днес в нея се помещава Графичната база в Самоков.

Шишманово кале е първият археологически обект, споменат в българската публицистика от Константин Фотинов. То се намира по пътя за селата Говедарци и Бели Искър. Паметникът е обявен за археологически обект от национално значение. Легендите свързват това място с последната битка на цар Иван Шишман с турците в 1388 г. и падането на България под турско владичество, със смъртта и гроба му, с неговата хазна и корона, скрити в пещера някъде наоколо (Христовска и др., 2012).

Цари Мали град е най-новата късноантична римска крепост и укрепен град на хълма Св.Спас открита за посещения през 2013 г. в село Белчин. Културно-историческият комплекс „Цари Мали град“ включва късноантична крепост, църковен ансамбъл, етнографски музей и зони за отдих и спорт на хълма Св. Спас. Църковният ансамбъл е консервиран и реставриран, като църквата от XV век е реконструирана. До крепостта са изградени две туристически пътеки, които тръгват от село Белчин, както и фуникуляр - релсово транспортно съоръжение с въжено задвижване (Митрева, Николов, 2018).

Разнообразието на паметници на културата се допълва и от намиращите се на територията на курортния комплекс Боровец известни ловни дворци на Фердинанд – Саръгьол, Ситняково и Царска Бистрица.

Важно значение за развитието на туризма оказва изготвеният от общината *„Културен календар за годината“*, който обединява предложенията на културните институции и гражданските организации. Освен национални и местни празници, в културния календар са фиксирани още и различни научни форуми, фестивали и др. Възможност за туристическо експониране предлагат традиционните празници в региона. Такива са празникът на град Самоков – Успение на Св. Симеон Самоковски (21 август), празникът на Рила, който е с почти 80-годишна традиция, празникът на Рилския зелник в с. Бели Искър, рок-фестивалът „Рок в Рила“ в Боровец, традиционният пленер с участието на известни художници и празникът на боба (Боб Фест) в с. Радуил и др.

Редица са обектите на културно-историческото наследство в рамките на общината и всеки един от тях носи в себе си духът на времето и богатата история на самоковския край. Скрытият им потенциал за популяризиране на общината е необходимо да бъде оползотворен и да се превърне в реалност, като се приложи комплексен подход и се създаде приемственост между вече постигнатото и това, което предстои да бъде направено (Програма... 2021).

Към антропогенните туристически ресурси трябва да добавим и добре изградената спортно-развлекателна инфраструктура, която дава възможност за развитие на масов и елитен спорт. Тя е предпоставка не само за активния и здравословен живот на местните жители, но и за развитието на спортен туризъм.

Като най-важни спортни обекти в общината бихме могли да открием: многофункционална спортна зала „Арена Самоков“, открита през 2008 г., с възможност за практикуване на голям брой спортове (баскетбол, волейбол, хандбал, минифутбол, спортна и художествена гимнастика и др.); стадион „Искър“, с капацитет от 5200 места, построен през 1952 г. за местния футболен отбор – „Рилски спортист“, в момента тече пълното му преустройство; мотополигон „Ридо“, създаден в края на

70-те години на миналия век, представляващ първата мотописта в България. С решаващо значение за развитието на зимния туризъм и ски спортовете са съоръженията в зимния курорт Боровец. Те включват 24 писти, трасета за ски бягане, съоръжения за биатлон, 12 лифта и влекаче и изградена система за изкуствен сняг.

Можем да направим извода, че община Самоков разполага със съхранено богато културно-историческо наследство, традиции и обичаи и с добре развита мрежа от читалища, което допринася за развитието на културния туризъм. От общо 126 паметника на културата, тринадесет са с общонационално значение, а това създава условия за открояването им като обекти на националния културен туризъм. Богат е също и културният календар на региона, който включва научни форуми, фестивали и съвременни форми на културно изразяване, отговарящи на нуждите от обмен на контакти и идеи, както на местно, така и на национално равнище. Все още обаче, местните традиции и обичаи не са достатъчно добре популяризирани – на международно и национално ниво. Има известни резерви и в процеса на интегриране на културното наследство в икономическата сфера. Необходимо е въвеждането на нови технологии и нови форми на популяризиране на културата, насочени към възпитаване и приобщаване на младите хора. Належащо е създаването на различни форми на взаимодействие между общината, бизнеса и обществените организации, насочени към развитие на целогодишен туризъм.

Благодарение на красивата природа и уникалното местоположение, Самоков и районът са привлекателно място за посещение и почивка и са подходящи за целогодишно развитие на разнообразни форми на туризъм (Тодоров, 1978).

Видове туризъм, алтернативни за община Самоков

Трябва да се подчертае, че зимният туризъм трябва да продължи да се развива в общината, макар и в по-ограничени мащаби. Тук, само на 10 km от Самоков се намира най-старият зимен курорт с национално значение Боровец. Комплексът предлага възможности за практикуване на всички видове зимни спортове, съчетани с високо качество на обслужване, модерни съоръжения и оборудване. Разполага с 24 ски писти с 58 km обща дължина. Курортен комплекс “Маловица” се намира на границата на Национален парк Рила, разполага с две писти и уникално красива природа, която допълнително прави посещението още по-запомнящо се (Митрева, Николов, 2018).

Една от амбициозните цели на община Самоков е свързана със създаването на предпоставки за организиране на целогодишен туризъм. По този начин биха се развили следните видове туризъм:

Летен туризъм

Прохладата на летния въздух и спокойствието на вековните гори на Рила създават отлични възможности за отдих и през останалите сезони в годината. Любителите на лова и сафаритата могат да се отдадат на своето удоволствие в ловните бази на територията на общината. А почитателите на риболова, водните басейни, плажа и къмпингуването ще предпочетат почивката на язовир „Искър”, язовира в с. Алино и долините на притоците на река Искър. В парковите зони са обособени места за пикник и излети (Тодоров, 1978).

Екотуризъм

Уникалната природа и чистият въздух правят община Самоков изключително примамлива дестинация. На територията на общината има множество екопътеки и планински маршрути, като голяма част от територията е заета от национален парк Рила, който притежава невероятно богатство от защитени растителни и животински видове (Тодоров, 1978).

В близост до Самоков се намират курортният комплекс Малъвица и селата Бели Искър, Говедарци, Маджаре, Мала Църква, които набират все по-голяма популярност като туристическа дестинация. Те са разположени в изключително красивата и дива долина на река Искър. Тези села са изходен пункт за пешеходни турове из Рила, за бране на редки горски плодове – боровинка, дива ягода, горска малина, лековити билки, гъби (Михалев, Цанкова, 2017).

Екопътеката „ЛАГО“ започва като продължение на Туристическата градина покрай Източният бряг на р. Искър между борове и храсталаци. Пейки и мостчета допълват красотата на природата. Екопътеката е чудесно място за разходка и отдих на самоковци и техните гости.

Екопътека Бели Искър се намира точно на входа на Национален парк „Рила”. Името е на едноименната река, около която криволичи по цялата си дължина. Дължината ѝ е 7,5 км., денивелацията е малка – 300 m, лесно достъпна е, а местата за отдих изобилстват. Маршрутът е затворен и се изминава за не повече от два часа и половина. По протежението на пътеката са изградени седем моста, които пресичат р. Бели Искър. Тук се срещат характерните за местността ягода, миризлив здравец, бял равнец, мащерка, черна боровинка. Тук е домът на скалния орел и дивата котка (Михалев, Цанкова, 2017).

Селски туризъм

Селата в Самоковската община са запазили своята самобитност и автентичен облик, както и характерните за всяко населено място бит, култура и традиции. Тук всеки посетител може да се върне назад във времето към изконните български корени с автентичния фолклор – песни,

носи, с уникалните традиционни ястия, с различните обичаи (Статев, 2003).

Културно-исторически туризъм

Община Самоков има богато културно-историческо минало. Археологическите разкопки на територията на общината върнаха календара до IV в. от новата ера с разкритите раннохристиянски църкви и крепости от времето на Византийската империя. Тук има находища и от времето на траките – могила, която е била тракийска гробница. Разходката през вековете минава и през Българското Възраждане, когато Самоков е бил един изключително развит в икономическо и културно отношение център. За всичко това разказват запазените и възстановени паметници на културата. Девическия манастир с неговата 240-годишна история, Митрополитската църква със своя уникален иконостас, Джамията със своята архитектура и стенопис, Сарафската къща с автентичното си излъчване на възрожденския градски стил. В самия център се намира Голямата чешма, символът на града, вградила в себе си история и легенди. Само на метри от нея е най-големият войнишки паметник – единствена по рода си като архитектура сграда на Читалище – паметник „Отец Паисий”. Наред с възрожденските паметници, връщаме часовника още по-назад с археологическия паметник „Шишманово кале” и късноантичната крепост „Цари Мали град” (Митрева, 2003).

Медицински туризъм

Наличието на термални води в село Белчин и курорта Белчин бани, с доказани лечебни и профилактични въздействия върху опорно-двигателната система и кожните дерматити, превръщат дестинацията в предпочитано място за спа туризъм и здравен туризъм (Янева, 2015).

Конгресен и конферентен туризъм

Хотелската база в община Самоков предлага и възможности за конгресен и конферентен туризъм – провеждане на семинари, конференции, конгреси и различни фирмени мероприятия. С две конферентни зали новооткритият общински хотел „Арена” в Самоков организира различни по форма и насоченост корпоративни мероприятия. В к. к. Боровец има отлични условия за развитие на конгресен туризъм чрез оборудваните с висококачествени устройства конферентни зали на по-висококатегорийните хотели. СПА хотел „Белчин Гардън” също предлага отлични условия чрез своята конферентна зала (Европейският, 2019).

Спортен туризъм

Самоков е столицата на белите спортове, но днес тук може да се практикуват много различни видове спорт. Предпоставка за това е многофункционалната зала „Арена Самоков”, с възможност за практикуването на 26 различни вида спорт. Спортната инфраструктура в

общината включва също стадион, мотополигон, ролбан, стрелбище, тенис кортове, игрища за футбол и минифутбол. За любителите на конния спорт и ездата функционират няколко конни бази. Съществуват добри условия и за екстремни спортове, като алпинизъм, делтапланеризъм, парапланеризъм, рафтинг и др. За почитателите на планинското колоездене е изграден „Borovets Mountain Bike Park”, който разполага с над 20 км маркирани трасета с различни нива на трудност, подходящи както за начинаещи, така и за напреднали (Европейският...,2019).

Ловен туризъм

Възможностите за развитието на този вид туризъм са свързани с ловното стопанство „Искър”, разположено на 20 km източно от Самоков, на десния бряг на язовир „Искър”. Тук се развъждат благородни елени, сърни, глигани, вълци, мечки, лисици, муфлони и няколко вида птици (Тодоров, 1978). За постоянните гости – ловци и туристи, се организира язовирен риболов, конна езда, пикник, фотосафари и турове на коне до Боровец, Саръгьол, Мальовица, Седемте рилски езера и други туристически обекти от региона.

Археологически и поклоннически туризъм

Този вид туризъм е добре развит, с осъществяването на мащабния проект Цари Мали град открит през 2013г,. На хълмът Св. Спас до село Белчин е реставрирана част от античната крепостна стена, църквата край село Белчин и е изграден етнографски музей с финансови средства по оперативна програма за регионална развитие.

Спа и уелнес туризъм

Наличието на термални води в с. Белчин и курорта Белчин бани, с доказани лечебни и профилактични въздействия върху опорно-двигателна система и кожните дерматити, превръщат дестинацията в предпочитано място за спа туризъм и здравен туризъм. На територията има и три басейна с минерална вода и бази със спа центрове в луксозните спа хотели „Белчински извор”, и „Белчин гарднър” (Програма..., 2021).

Кулинарен и фермерски туризъм

Богатият Културен календар на община Самоков и събитията, организирани в града и околните села, могат да привлекат значителен брой туристи, стига да бъдат по-добре популяризирани. Самоковските картофи, самоковския зелник и Радуилския боб са национално известни местни ястия, които се честват в местни фестивали и се предлагат в заведенията за хранене в общината. Чистата природа, брането на билки, горски плодове и гъби, включвани в туристически дейности, менюта и фермерски пазари са още една възможност за разнообразяване на туристическото предлагане.

Управление на туризма в община Самоков

Организацията и управлението на туризма в община Самоков се осъществява от кмета на община Самоков, общинския съвет, консултативния съвет по въпросите на туризма и общинското предприятие „Маркетинг, туризъм и туристически дейности”. Според Програмата за управление на културното наследство и туризма на община Самоков за периода 2021-2030 (2021) тези органи имат различни функции и отговорности:

Кметът на общината изпълнява следните функции:

- разработва програма за развитие на туризма на територията на общината в съответствие с приоритетите на областната стратегия, маркетинговата стратегия на туристическия район и съобразно местните туристически ресурси и потребности и я внася за одобрение в Общинския съвет;
- създава и ръководи консултативния съвет;
- създава общинска експертна комисия по категоризация на туристическите обекти;
- определя категорията на туристическите обекти по предложение на експертната комисия;
- създава и поддържа общински дневник на категоризираните туристически обекти на територията на общината, част от Националния туристически регистър;
- предлага на общинския съвет размера на туристическия данък след писмено становище на консултативния съвет;
- всеки месец изпраща информация от регистъра по електронен път на министъра на туризма;
- осъществява контролни функции.

Общинският съвет изпълнява следната основна функция:

- приема програма за развитие на туризма на територията на община Самоков в съответствие с приоритетите на областната стратегия, маркетинговата стратегия на туристическия район и съобразно местните туристически ресурси и потребности.

Консултативният съвет по въпросите на туризма изпълнява следните функции:

- обсъжда и одобрява програмата по чл. 11, ал. 1. и отчета за нейното изпълнение;
- прави предложения до кмета на общината и дава становища по въпроси, свързани с развитието на туризма на територията на общината, вкл. за размера на туристическия данък и неговото изразходване, и за членството на общината в съответната организация за управление на туристическия район.

Предметът на дейността на общинско предприятие „Маркетинг, туризъм и туристически дейности” е следният:

- предоставя туристическа информация на гостите на града и поддържа интернет страница за туризма в град Самоков и региона;
- експонира туристическите обекти на община Самоков на национални и международни туристически изложения;
- провежда активен маркетинг и реклама на туристически обекти и отпечатва и разпространява флаери, брошури, карти и пътеводители за туристически обекти;
- оформя нови туристически маршрути;
- организира туристически изложения;
- предоставя разписания на транспортни средства до туристически обекти;
- предоставя платени екскурзоводски услуги;
- управлява имоти и хотели, които са общинска собственост, и организира дейностите по поддръжка и ремонт на материалната база;
- организира и осъществява дейностите по настаняването в хотелите, общинска собственост;
- осигурява оптимална заетост на материалната база на хотелите с цел ефективно управление;
- организира дейностите по поддръжка, опазване и охрана на туристическите обекти.

Туристическият информационен център предлага следните услуги, които благоприятстват целенасоченото развитие на туризма и осигурява реални възможности за неговото популяризиране не само на национално, но и на международно ниво:

- предоставя туристическа информация на гостите на града и поддържа интернет страница за туризма в гр. Самоков, общината и региона;
- експонира туристическите обекти на община Самоков на национални и международни туристически изложения;
- провежда активен маркетинг и реклама на туристически обекти и отпечатва и разпространява флаери, брошури, карти и пътеводители за туристически обекти;
- оформя нови туристически маршрути;
- организира туристически изложения;
- предоставя разписание на транспортни средства до туристически обекти;
- предоставя платени екскурзоводски услуги.

Организацията на туристическата дейност в община Самоков се осъществява също от туристическото дружество „Рилски турист”, сдружението за екотуризъм „Рила” и местното туристическо сдружение в с. „Бели Искър”.

Туристическото дружество „Рилски турист” стопанисва туристическите обекти (заслони, туристически спални, хижи, учебен център) с обща леглова база 670 броя. То се стреми да популяризира организирания туризъм, да привлича и извежда сред природата нови приятели на туризма. Дружеството инициира и организира планински преходи, изкачвания на върхове в Рила планина, също походи из цялата страна и всички български планини, както и участия в международни туристически мероприятия, в т. ч. балкански срещи. Ползотворна, в този смисъл, е съвместната работа с дружества от Република Македония, Сърбия, Черна гора и Хърватия.

Сдружението за екотуризъм „Рила” има за основна цел опазване, поддържане и възстановяване на природните ресурси, създаване на възможност за заетост на местното население в дейности, свързани с развитието на екологичен селски туризъм (Статев, 2003).

Местното туристическо сдружение с. Бели Искър е създадено на принципа на доброволно сдружение на собствениците на къщи в селото, които предоставят изградената си база за екологичен селски туризъм.

Развитието на туризма в община Самоков в голяма степен е обвързано с по-нататъшно развитие на националния курорт Боровец. През последните години значително се увеличи хотелската база на курорта чрез мащабно строителство. Това, от своя страна, доведе до плътност на застрояването за сметка на намаляването на природните ресурси – гори, поляни, горски пътеки, и замърсяването на околната среда. Развитието на курорта е съсредоточено около пистите и кабинковата въжена линия, което създава голямо струпване на туристическата инфраструктура и потока от туристи. За сметка на това старият център на Боровец изостава в своето развитие и въпреки съществуващата материална база притокът от туристи е малък. Изостава инфраструктурното съоръжаване на курорта във всичките му части и не е осигурена в задоволителна степен лятната експлоатация.

Развитието на курорта е с национално значение и трябва да се погледне в по-широк териториален аспект – проектът Супер Боровец е с обхват на Голям Боровец в рамките на курортно-туристическата локализация „Самоков – Боровец – Бели Искър”. Тази локализация представлява една система от туристически ядра, в която активно се включват и населените места град Самоков и село Бели Искър, предлагащи условия за екологичен, селски и културен туризъм. Този проект е стартирал и спирал неколkokратно от 2004 година до днес и поставя много въпросителни пред туристическото развитие на дестинацията.

Самоков, Бели Искър и Боровец са трите основни ядра на курортно-туристическата локализация, които изпълняват определени

функции, свързани с подслоняването и обслужването на туристите в селищна среда. Самоков е център на локализацията на целия туристически микрорайон. Той изпълнява ролята на входящо-изходящ пункт за територията и на обслужващ център с развити административни, търговски, стопански и културни функции за туристите и местното население.

В Самоков предлагането на туристически подслон е слабо застъпено – има наличие на един общински хотел и 7 малки частни хотелчета, както и къщи за гости. Село Бели Искър е традиционно място за отдых в къщи за гости и вили, като недостатъчно са използвани възможностите за по-интензивно туристическо подслоняване в хотели и почивни станции.

Изхождайки от близостта до курортно-туристическата дестинация „Самоков – Боровец – Бели Искър” до центровете от страната, които са източник на значителни туристопотоци, както и удобните транспортни връзки с чужбина, можем да оценим нейното географско положение като изключително благоприятно от гледна точка както на развитието на вътрешния, така и на активния международен туризъм. Близостта на София до дестинацията от една страна, благоприятства посещаемостта от страна на столичани, но от друга, не ги предразполага към осъществяване на нощувки от тях. Повечето нощувки са от чуждестранни туристи и българи от други градове в страната.

В границата на локацията съществуват значителни културни ресурси, свързани най-вече с историческото развитие на град Самоков, които не се използват пълноценно. Обектите на историческото наследство са разположени предимно в трите урбанизирани ядра, както и в съседните на тях местности. Както е известно, през епохата на Възраждането Самоков е бил един от най-значимите културни центрове и средище на църковно-просветителските борби на българското население. Вече бе посочено, че тук са обявени 120 паметника на културата, от които седем са с национално значение.

Може да се очаква продължаващо развитие на туризма в община Самоков, като основна предпоставка за това ще бъдат новите форми и видове туризъм, които ще бъдат внедрени и ще привличат туристи без допълнително увеличаване на туристическата супер- и инфраструктура с оглед бъдещото устойчиво туристическо развитие в нея.

Трябва да се отбележи доброто представяне на възможностите за различни видове туризъм в интернет пространството. Подробна информация за туристическите обекти в общината, както и за нейния Културен календар може да бъде намерена на следните сайтове:

- Официален сайт на община Самоков
- Pochivka.bg

- Opoznai.bg
- Peika.bg
- samokov.info
- www.samokov-info.com
- myplanet.bg
- BGWalk

В Самоков все още не се наблюдава активизиране на туристическата инициатива. В село Бели Искър има известно оживление, но и там все още не се проявяват по-сериозни инвестиционни интереси. Изцяло реновиран е курортен комплекс Малъвица, който привлича туристи от всички възрасти и е изходен пункт за Малъвишкия дял на Рила. Основният притегателен център за инвестиции в туризма остава зимният курорт Боровец. Оценките и възможностите на територията в разглежданата курортно-туристическа локализация на цялата община Самоков са по-скоро обнадеждаващи. Доказателство за това е, че при определяне на категориите в общините с възможности за развитие на отдиха и туризма община Самоков е класирана в първата група общини с изключително добри условия и ресурси за отдих и туризъм и възможности за развитие на международен туризъм (Хоукинс, Ламороу, 2001).

Досегашното развитие на туризма в общината обаче, се изразява най-вече с развитието на к. к. Боровец и не допринася съществено за повишаване на общото благосъстояние на местното население, което не е включено в туристическия процес. Боровец е основният туристически център в община Самоков с международно значение, който предлага възможности за практикуване на всички видове зимни спортове, съчетани с високо качество на обслужването, модерни съоръжения и оборудване. Активната заетост на курорта е сезонна – средна петмесечна, като зимният сезон има водещо значение, поради специализацията на туристическия продукт (Янева, 2008; Митрева и Николов, 2018).

Заклучение

Можем да направим извода, че в сравнение с международните стандарти, в община Самоков няма добре развита инфраструктура; недостатъчно е разнообразието и качеството на предлаганите услуги – хотели и ресторанти, туристически атракции, развлечения в заведенията за отдих. Недостатъчно развити са и сегментите на туристическото предлагане извън зимния сезон – пешеходен туризъм, планински колоездачен туризъм, селски туризъм, къмпингуване, ловен туризъм, културен туризъм, конна езда, водни спортове, риболов, туристически маршрути. По-слабо познат на международния туристически пазар е летният потенциал на общината. Не особено добре функционира

рекламната и информационната система за туристически услуги, които Самоковската община предлага. Определено се налага доразвиване на техническата инфраструктура и благоустройството в населените места, както и подобряване на туристическата маркировка. Като недостатъчна може да се определи професионалната квалификация и професионализма в туристическото обслужване, познаването на нуждите на туристите, комуникацията с тях и координацията между отделните хотели в общината (Програма..., 2021).

За създаването на регионални туристически дестинации общината си сътрудничи и със съседните общини, като за целта е създадена „Концепция за развитие на регионален туристически продукт за туристическия район Самоков – Сапарева баня – Долна баня”.

Необходимо е да бъдат предприети действия за изграждане на инфраструктура за подобряване на достъпността до културно-туристическия обект крепост „Цари Мали град”. От откриването ѝ през лятото на 2013 г. тя е посетена от над 300 000 д. и оказва положително влияние върху икономиката на региона.

Важна стъпка за разработването на бъдещи проекти в областта на туризма и съпътстващите го дейности е създаденият **консултативен съвет** от 15 души, с участието на общината, бизнеса, гражданските сдружения и създадената от него програма за развитие на туризма в съответствие с приоритетите на Националната стратегия и съобразно местните туристически ресурси и потребности (Програма..., 2021).

Възможностите за бъдещо развитие на туризма в общината са свързани със (Стратегия..., 2017):

- умелото съчетаване на туристическо развитие с опазването на природната среда и зачитане на бита и културата на местното население;
- използването на НП „Рила” за преориентиране към нови алтернативни и съвременни форми на екотуризм и прилагане на екологично-ориентирани проекти;
- подобряване на лятната експлоатация на курортите и разнообразяване на предлагания туристически продукт с форми на летни спортове и занимания;
- развитие на малък и среден туристически бизнес с активно включване на местното население в туристическия процес;
- привличане на източници за финансиране в туристическата сфера на средства от европейски фондове.

ЛИТЕРАТУРА

АЛЕКСИЕВА, Й., СТ. СТАМОВ. 2005. *Специализирани видове туризъм (Селски туризъм)*, Част втора, Стара Загора.

Европейският земеделски фонд за развитие на селските райони „Европа инвестира в селските райони” СДРУЖЕНИЕ МИГ „САМОКОВ”. 2019. *Проучване на възможностите за развитие на иновативни туристически услуги и продукти на територията на МИГ. Добри европейски практики. Самоков.*

Министерство на туризма. 2017. *Актуализирана Стратегия за устойчиво развитие на туризма в България 2017-2030.*

МИТРЕВА Н. .2003. *Хроники и пътеписи за Самоков*, София.

МИТРЕВА Н., Л. НИКОЛОВ. 2018. *От Чамкория до Боровец*, София.

МИХАЛЕВ И., Е. ЦАНКОВА. 2017. *101 отбивки за напреднали*, Сиела, С.

Николова, М. и др. 2010. Възможности за формиране на агротуристически продукт в България, в: *сп. „Диалог”* ИНИ, Извънреден тематичен брой.

Програма за управление на културното наследство и туризма на община Самоков за периода 2021-2030. 2021.

СТАТЕВ, В. 2003. Използване на метода на логическата рамка при разработката на стратегия за туристически продукт в община Велико Търново (на примера на селския туризъм); *сп. Икономика и управление на селското стопанство*, кн. 3.

ТЕМЕЛСКИ, Х. 2000. *Самоков през Възраждането*, София.

ТОДОРОВ, С. (1978) *Природна география на Самоков и Самоковско*. „Наука и изкуство“, София.

ХОУКИНС, Д., КР. ЛАМОРОУ. 2001. Разработване на конкурентно-способни туристически продукти в пилотните райони Рила и Централен Балкан. Ръководство за малкия частен бизнес. на ARD. Вашингтон, САЩ България, юни, 2001. В: *Проект “Опазване на биологичното разнообразие и икономически растеж”* pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacs390.pdf

ХРИСТОВСКА Н., Н. МИТРЕВА, Д. КАНАЗИРОВА, Л. НИКОЛОВ. 2012. *Пътеводител на Самоков*, София.

ЯНЕВА, В. .2008. Супер Боровец – Суперпроект или Суперпровал, *Туристически пазар*, бр.06

ЯНЕВА, В. 2015. *Диверсификация на туристическия продукт – на примера на с. Белчин – Белчински бани, община Самоков*, изд. Флат – Бургас

REFERENCES

ALEKSIEVA, Y., ST. STAMOV. 2005. Spetsializirani vidove turizam (Selski turizam), Chast vtora, Stara Zagora.

Evropeyskiyat zemedelski fond za razvitie na selskite rayoni „Evropa investira v selskite rayoni” SDRUZHENIE MIG „SAMOKOV”. 2019. Prouchvane na vazmozhnostite za razvitie na inovativni turisticheski uslugi i produkti na teritoriyata na MIG. Dobri evropeyski praktiki. Samokov.

Ministerstvo na turizma. 2017. Aktualizirana Strategiya za ustoychivo razvitie na turizma v Balgariya 2017-2030.

MITREVA N. .2003. Hroniki i patepisi za Samokov, Sofia.

- MITREVA N., L. NIKOLOV. 2018. Ot Chamkoriya do Borovets, Sofia.
- MIHALEV I., E. TSANKOVA .2017. 101 otbivki za naprednali, Siela, Sofia.
- Nikolova, M. i dr. 2010. Vazmozhnosti za formirane na agroturisticheski produkt v Bulgariya, v: sp. „Dialog” INI, Izvanreden tematischen broy.
- Programa za upravlenie na kulturnoto nasledstvo i turizma na obshtina Samokov za perioda 2021-2030. 2021.
- STATEV, V..2003. Izpolzване na metoda na logicheskata ramka pri razrabotkata na strategiya za turisticheski produkt v obshtina Veliko Tarnovo (na primera na selskiya turizam); sp. Ikonomika i upravlenie na selskoto stopanstvo, kn. 3.
- TEMELSKI, H. 2000. Samokov prez Vazrazhdaneto, Sofia.
- TODOROV, S. (1978) Prirodna geografiya na Samokov i Samokovsko. „Nauka i izkustvo“, Sofia.
- HOUKINS, D., KR. LAMOROU. 2001. Razrabotvane na konkurentno-sposobni turisticheski produkti v pilotnite rayoni Rila i Tsentralen Balkan. Rakovodstvo za malkiya chasten biznes. na ARD. Vashington, SASHT Bulgariya, yuni, 2001. V: Proekt “Opazvane na biologichното raznoobrazie i ikonomicheski rastezh” pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacs390.pdf
- HRISTOVSKA N., N. MITREVA, D. KANAZIROVA, L. NIKOLOV. 2012. Patevoditel na Samokov, Sofia.
- IANEVA, V. .2008. Super Borovets – Superproekt ili Superproval, Turisticheski pazar, br.06
- IANEVA, V. 2015. Diversifikatsiya na turisticheskiya produkt – na primera na s. Belchin – Belchinski bani, obshtina Samokov, izd. Flat – Burgas.

ANTHROPOGENIC TOURIST RESOURCES IN SAMOKOV MUNICIPALITY AND OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE TOURISM

Abstract. The tourism development of the municipality of Samokov is determined by the availability of favorable tourist resources for various types of tourism, a functioning tourist material and technical base and a larger or smaller constant flow of tourists.

The municipality is characterized by a pronounced two-season tourism - high winter ski tourism and twice as low summer mountain tourism. There are, however, a number of changes and challenges that necessitate the timely adaptation of tourism in the municipality and the development of alternative types of tourism.

A prerequisite for such adaptation is the wealth of cultural and historical resources in the Samokov municipality. The report examines the most important of them, indicating the individual types of tourism that can be developed on their basis.

The problems in the management of tourism in the municipality are also examined, the main challenge being climate changes, the post-Covid-19 adaptation of the tourist offer, the management at the municipal and company level, the lack of initiative among the local population and the proximity of Sofia to the municipality, which does not imply a large increase in the overnight stays of Bulgarian citizens.

Alternative solutions are proposed to overcome the changes and difficulties facing the organization of tourism in Samokov municipality.

Keywords: tourism, man-made tourist resources, climate changes, tourism types

JEL: Z32

Vassia Yaneva, PhD Student
ORCID: 0009-0005-7955-945X
Sofia University "Sv. Kliment Ohridski"
E-mail: vassia007@abv.bg